

מבחן יור"ד סימן קיג- בישולי עכו"ם

1. מה הטעמים לאסור בישולי עכו"ם. ומה הנפק"מ בין הטעמים (3).
2. נכרי שהדליק התנור ע"ד לבשל בו ירקות שנאכלים גם חיים, והיה בתנור בשר לא מבושל ולא ידע מכך הנכרי, האם הבשר נאסר מדין בישולי עכו"ם?
3. במסעדה סינית הטבחים הינם גויים, מה הדין באופנים הבאים. א. ישראל הדליק האש והניח הסיר ע"ג האש, והטבחים רק מגיסים התבשיל. ב. ישראל הדליק האש והטבח הניח הסיר ע"ג האש. ג. הטבחים הדליקו את האש והניחו התבשיל ע"ג האש והישראל רק הגביר את הלהבה.
4. האם במאכלים הבאים יש בישולי עכו"ם. נמק. 1. חומוס. 2. חביתה. 3. דג הערינג שבישלוהו. 4. פסטרמה מעושנת. 5. חימם גוי אוכל במיקרוגל.
5. עובד זר בבית הישראל ובישל בכלי הישראל אוכל לעצמו, האם הכלי נאסר. ומה הדין אם היה כלי חרס.

תשובות

1. מצאנו ב' טעמים לגזרת חז"ל לאסור בישולי עכו"ם¹. 1. משום חתנות [שמה יבוא להתחתן איתם ע"י קירוב הדעת], וכן דעת רש"י במשנה ע"ז לה: ותוס' שם לח. ועוד. 2. מתוך שיהיה רגיל לאכול מבישוליו שמה בפעם אחרת ישים הגוי דבר טמא בתוך האוכל ונמצא שאוכל הישראל מאכלות אסורות. כן ביאר רש"י בגמ' שם לח. וכן מבואר בהגות אשר"י שם בשם הרשב"ם. ודעת הר"ר אברהם שכאשר מבשל הגוי בבית הישראל יש להתיר כי אין את הטעמים הללו, אך ר"ת פסק שלא פלוג חכמים בגזרתם ובכל אופן יש לאסור- וכן ההלכה.

ויש ג' נפק"מ בין הטעמים. א. הפת"ש ריש הסימן הביא נידון האם בישראל מומר גם יש איסור של בישולי עכו"ם. ותלה זאת בשני הטעמים הנ"ל. שלטעם הראשון אין חשש, דאין איסור חתנות עם ישראל מומר, ולטעם השני יש חשש. ב. בהגהות אשר"י הנ"ל כתב, שלטעם השני אם אין האוכל השתנה מברייתו אין איסור של בישולי עכו"ם כי רואה הישראל האם אוכל מאכל כשר או לאו. אמנם נראה שלטעם משום חתנות יש עדיין לאסור. והש"ך סק"א רצה בתחילה להתיר אם לא נשתנה מברייתו אך סיים שרוב הפוסקים אוסרים בזה. ג. בסעיף ד' הביא השו"ע ב' דעות האם בשפחה בבית הישראל יש איסור של בישולי עכו"ם. ומבואר בראשונים בטעם להתיר בשפחה ב' סיבות. 1. לא גזרו חז"ל על עבד שנמצא בבית הישראל והישראל מצווה על שביתתו כשבת דלענין זה נחשב כישראל. 2. כאשר העבד מבשל לא ברצונו אלא משום שכך עבודתו חובה עליו לבשל – אין בזה קירוב הדעת לישראל ולא חוששים בזה משום חתנות. והנפק"מ בין הטעמים, שלטעם הראשון יש להתיר רק בעבד שקנוי לגמרי לאדונו ולא במי שנשכר לשנה עבור ישראל, ועבדים אלו אינם מצויים בידינו היום. ואילו לטעם השני יש להתיר גם בעבד ששכר לשנה או לחודש כי סו"ס מבשל בע"כ ואין בזה קירוב הדעת. אך עדיין יש לומר שטעם זה תליא בטעם גזירת האיסור וכנ"ל, שלטעם משום חתנות, אתי שפיר להתיר באופן זה, אך לטעם משום שמה יאכילנו דבר איסור- יש לאסור גם בעבד שנשכר עבור הישראל.
2. מבואר בסעיף ה' שאם הגוי הדליק התנור ולא עשה כן ע"ד לבשל אלא לצורך אחר- אין איסור בישולי עכו"ם דרך היכך שהתכוון לבשל – אוסר התבשיל. ויש לדון באופן שהתכוון הגוי לבשל ירקות שנאכלים חיים שאין בהם משום בישולי עכו"ם, והיה בתנור תבשיל נוסף שלא ידע עליו הגוי, האם התבשיל נאסר או לא. דאפשר לומר שיאסר היות והדלקת התנור היתה כדי לבשל, ואפשר לומר שלא יאסר היות והדלקת התנור לא היתה כדי לעשות מעשה בישול האוסר משום בישולי עכו"ם. ובספר דרכי תשובה הביא בשם ספר 'חקר הלכה' להתיר בזה. אמנם בספר חלקת בנימין ראייתי שכתב לאסור בזה, וראייתו מהגמ', שאם הגוי הניח כלי בתוך התנור וכוונתו לצרף הכלי אין באוכל הנמצא בתנור דין בישולי עכו"ם כי אין כוונתו לבשל. ומבואר שאם הייתה כוונתו לבשל הכלי היה האוכל נאסר הגם שאין הכלי זקוק לבישול כמו שירקות חיים אין צריכים בישול. ומוכח, שיש לאסור בכל גווני.
3. הקדמה: בגמ' ע"ז לח. מבואר, שאם הניח ישראל בשר ע"ג גחלים ובא גוי והפך הבשר, תלוי האם נצרכת הפיכתו. שאם רק קירב הגוי את הבישול אך גם בלא שהיפך היה מתבשל- לא נאסר התבשיל. אך

¹ בתוס' ע"ז לז: מבאר שגזרת שלקות הינה גזרה קדומה יותר מגזרת פת עכו"ם, עיי"ש.

אם בלא הפיכת הגוי לא היה התבשיל מתבשל, אסור משום בשולי עכו"ם. ומתבאר שקירוב בישול לית לן בה, אבל כאשר מעשה הגוי נצרך לבישול עצמו אסור.

עוד למדנו בגמ' שם, שרק כאשר הגוי עשה את כל הבישול נאסר התבשיל, אך אם התחיל הישראל וסיים הגוי או הפוך- אין בו משום בישולי עכו"ם.

ובפשטות כוונת הגמ' בזה רק באופן שאילולי פעולת הישראל לא היה התבשיל מתבשל, ועוד, שמספיק היה במעשה הישראל וממילא נחשב שהגוי רק מקרב הבישול. דאל"כ יש לאסור כפי שמבואר בגמ' לעיל. וכן נראה בהדיא בדברי הרשב"א בתוה"ב המובא בב"י סי' קיב ס"ט עיי"ש. ועיין לקמן דעת הטור בזה.

הנה, ידוע שפת הנאפת בבית ישראל ע"י גוי אין דינה כפת פלטר [שהתירו באופן שאין אפשרות לפת ישראל] אלא דינה ככל בישולי עכו"ם ויש לאוסרה. אלא שכתבו הגאונים שיש אופנים להתיירה. והיינו שג' מלאכות יש בפת. 1. שגירת התנור [הדלקתו]. 2. הנחת הפת. 3. חיתוי גחלים. ואם עשה ישראל אחד ממלאכות אלו – הפת מותרת. ובטעם הדבר כתבו הראשונים, שבכל אחת ממלאכות אלו ניכרת שנעשית לצורך הפת ולא לצורך דבר אחר, וממילא לא גזרו בזה חז"ל דין בשולי עכו"ם דלא יבוא בזה לידי קירוב הדעת.

ונחלקו הראשונים האם גם בשאר תבשילים מקילים כאשר עושה ישראל הדלקת התנור שהיא אחת מג' מלאכות אלו, וכן דעת הרמב"ן וטעמו דסו"ס בלא פעולת הישראל לא היה מתבשל התבשיל, ונמצא שפעולת הישראל גורמת לבישול. או שמא רק בפת התירו אך לא בשאר דברים שהרי בשאר דברים הכלל הוא שונה וכפי שמבואר בגמ' לעיל, שצריך מעשה שיעשה הישראל והגוי רק יקרב הבישול, ואילו ידליק הישראל האש ולא יניח האוכל ע"ג האש, לא עושה הישראל כלום אלא הכל נעשה ע"י הגוי ולכן אין להתיר בזה בשאר בישולים וקולא מיוחדת שנאמרה לענין פת וכן דעת הר"ן וחולק בזה על הרמב"ן. ולענין השלכת קיסם לתנור ע"י ישראל אחר שהתנור כבר דולק, נחלקו הראשונים האם מהני לענין בישולי עכו"ם. דעת הרמב"ן, שאין מועיל להתיר כי לא ניכרת פעולת הישראל בתבשיל [מה שא"כ בהדלקת התנור ניכרת שפיר כח בלא מעשיו לא היה מתבשל]. ודעת הר"ן שיש להתיר היות ופעולה זו היא פעולת לקירוב הבישול היות והתבשיל כבר נמצא כאן ע"ג האש, אבל להדליק אש ועדיין אין שם תבשיל לא מועיל כלום לתבשיל שעדיין לא בא. והרא"ש כתב, שמדינא דגמ' אין להתיר השלכת קיסם וכפי שמבואר בגמ' שאם הדבר היה מתבשל גם בלא נעשה הישראל – נאסר התבשיל וה"נ לענין השלכת קיסם. אלא שאלו דברים שבנייבבל נהגו בהם היתר משום שדימו דין בישולי עכו"ם לדין פת עכו"ם וטעות הוא בידם אך יש להתיר מצד 'מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים'.

ובטור כתב, שאם הגוי הניח התבשיל וגמר ישראל את הבישול, אף שאילולי מעשה הישראל היה מתבשל- אין בזה משום בישולי עכו"ם. ודבריו אינם כפשטות הגמ' שהובאה לעיל שאם הגוי עשה מעשה שלם והישראל רק קירב הבישול ללא לצורך- התבשיל נאסר. ואף שהגמ' דיברה באופן הפוך שכאשר הישראל עושה מעשה שלם והגוי רק מקרב הבישול שרי, יש לדון שבמקרה ההפוך יש לאסור. ובבהגר"א אות יח נראה שמבאר כוונת הטור אליבא דהר"ן שהתיר השלכת קיסם

לתנור משום שמקרב הבישול וה"נ באופן שדיבר בו הטור.

וכעת נבאר דעת הפוסקים בענין זה: פסק השו"ע ס"ו פסק את דינא דגמ' שאם סייע הישראל בבישול בין בתחילה ובין בסוף [ובלבד שבוואר שגם כשסייע באמצע הבישול הדין כן] התבשיל מותר. ולא פרט השו"ע האם מותר דוקא באופן שמעשה הישראל מספיק לכל הבישול או לא. אמנם בט"ז ו"ש"ך וכן בחכמ"א ביארו בדעת השו"ע להתיר רק באופן שאילולי מעשה הישראל לא היה מתבשל ודלא כדעת הטור שהזכירה לעיל. ועוד יש לציין, שלפי מה שכתב השו"ע לקמן ס"ט שאם בישל הגוי כמאב"ד שוב לא מהני סיוע הישראל, יש לבאר גם כאן שסייע הישראל טרם שהתבשל כמאב"ד, ובפר"ח חולק בזה עיי"ש.

ובסעיף י' פסק השו"ע, שאם הניח ישראל ע"ג גחלים עוממות שלא ראוי שיתבשל שם, ובא הגוי וחיתה הגחלים ורק ע"י מעשה הגוי יכול להתבשל- אסור משום בשולי עכו"ם, וזהו דינא דגמ' כפשוטו. ואתי שפיר לדעתו שצריך הישראל לעשות מעשה גמור של הבישול.

וכן בסעיף ז' פסק השו"ע שג' מלאכות נאמרו בפת דוקא, ולכן אין להתיר בהדלקת התנור בשולי עכו"ם אא"כ גם הניח ע"ג התנור את התבשיל. כי לשיטתו צריך שיעשה הישראל מעשה גמור וכנ"ל.

ודעת הרמ"א, בסעיף ו' כתב להקל אפי' באופן שעושה הישראל רק פעולה קטנה שבלא סיוע העכו"ם לא היה מתבשל. וכבר הקשו עליו הפוסקים שסותר הרמ"א את דין הגמ' כנ"ל. ובט"ז סק"ו כתב לבאר שכאשר הגמ' אומרת שאין התבשיל נאסר עד שיהיה תחילתו וגומרו ביד העכו"ם, אך אם התחיל או סיים הישראל יש להתיר. משמע בגמ' שמתירה גם באופן שמעשה הישראל הוא קטן ולא מועיל אילולי

מעשה הגוי, ונמצא שהגמ' חזרה בה, ולכן כיום מדינא דגמ' אין צריך שיעשה הישראל פעולה שמועילה לגמרי לבישול אלא רק סיוע קטן. ולפי דברי הט"ז יש לבאר גם את דין הוספת קיסם להתיר מכח זה, ואין צריך לדברי הראשונים בזה שמוטב שיהיו שוגגים וכו'. וכן לפי דבריו ניתן לבאר גם כוונת הטור על זו הדרך. אמנם הש"ך סק"ח כתב לבאר דין הרמ"א ע"פ היתר הראשונים בדין קיסם, וכפי שבדין קיסם כתבו הראשונים שסותר את דין הגמ' אך יש להתיר מצד מוטב שיהיו שוגגים וכו', כך גם התיר הרמ"א בכל האופנים שעושה הישראל מעשה אף שאינו מעשה חשוב. אלא שלדינא מפקפק בזה הש"ך היות ובסברת דין קיסם יש להתיר מכח מה שכתב הר"ן שסו"ס הקיסם מקרב הבישול אף שאין הדבר ניכר, ואילו הרמ"א כתב להתיר בכל אופן שעושה הישראל וזה מנין לנו. ויש להוסיף, שכתב הש"ך סק"ב שכאשר הניח ישראל ע"ג האש ובא הגוי והוריד טרם שהתבשל מאכל ב"ד, יש להתיר התבשיל מכח סברת הר"ן בדין קיסם. דבזה דומה ממש לדין קיסם.

ועכ"פ לפי דעת הרמ"א, גם בסעיף י' באופן של גחלים עוממות יחלוק על השו"ע ויתיר בזה, וכן כתבו הפוסקים בדעתו.

ובסעיף ז' הביא הרמ"א לחלוק על השו"ע לענין הדלקת האש בתנור הגם שלא הניח המאכל ע"ג האש, וכדעת הרמב"ן. ובפשטות לדעת הרמ"א אתי שפיר שהרי מתיר הוא בכל מעשה שעושה הישראל הגם שלא מועיל לבישול. אלא שבכאן יש לומר שכוונת הרמ"א להתיר גם בלא שיטתו, משום סברת הרמב"ן להקל בהדלקת האש הגם שאוסר בנתינת קיסם, כי בפעולת הדלקת האש לא היה נעשה דבר אילולי מעשה הישראל וכנ"ל, לכן מינכר טפי מעשה הישראל וקיל טפי שבזה לא גזרו על בישולי עכו"ם. ולמעשה התיר הרמ"א גם כאשר נוטל הגוי אש ממה שישראל הדליק וכ"ש שמתיר אף בהשלכת קיסם וכפי שנתבאר לעיל ברמ"א בסעיף ו' ואתי שפיר דעת הרמ"א לשיטתו.

נמצינו למדים, שלדעת השו"ע יש להתיר רק כאשר נעשה מעשה מועיל של ישראל בבישול בלא צורך למעשה הגוי. והרמ"א מתיר בכל האופנים. אלא שיש בזה ב' אופנים, 1. הדלקת התנור, שבזה יש סברא יותר להקל וכדברי הרמב"ן. 2. השלכת קיסם, שאף שהרמ"א מקיל בזה הוא קולא גדולה יותר לדעת הרמב"ן. ואילו לדעת הר"ן הסדר הפוך, שהדלקת התנור אותה ראוי לאסור, ואילו השלכת קיסם יש להתיר כמבואר לעיל באריכות.

ולענין הלכה, הש"ך סק"ב כתב להקל כדעת הרמ"א לכה"פ לענין הדלקת האש וחיתוי בגחלים. והט"ז הכריע להקל כדעתו רק בבית הישראל שאז יש לצרף סברת הר"ר אברהם שאין בישולי עכו"ם בבית ישראל. ובחכמ"א פסק להקל כרמ"א רק בדיעבד.

ולפ"ז במקרה דידן יהיה הדין: א. לכו"ע אין בו משום בישולי עכו"ם. ב. לדעת הרמב"ן אין בזה משום בישולי עכו"ם וכן פסק הרמ"א והש"ך. ולחכמ"א יש להחמיר לכתחילה. ג. לדעת הר"ן הרי זה כהוספת קיסם ומותר, וכן פסק הרמ"א ולדעת השו"ע יש להחמיר ודעת החכמ"א להחמיר לכתחילה.

4. א. יש לדון האם נחשב שעולה על שולחן מלכים. וכיום היות ומביאים אותו גם בחתונות נחשב למאכל חשוב ויש להחמיר בו משום בישולי עכו"ם. ב. מבואר בשו"ע סי"ד שבביצה הגם שראוי לגומעה חיה יש בה משום בישולי עכו"ם. ג. קיי"ל שכבוש ומלוח ומעושן אין בו משום בישולי עכו"ם. ולכן דג הערניג אין בו משום בישולי עכו"ם. אלא שאם בישלו אח"כ הסיק הש"ך סק"ח שתלוי אם הוא דג קטן או גדול, שבדג קטן יש להתיר ואילו בדג גדול יש לאסור. ונראה שהערניג תמיד נחשב לדג קטן משום שנאכל לכתחילה ע"י המליחה. ד. כבר התבאר שאין במעושן משום בישולי עכו"ם. ה. חימום אוכל במיקרוגל אינו בישול אלא רק חימום האוכל, ובזה ודאי שאין בו משום בישולי עכו"ם.

5. יש לדון בשאלה זו בתרתי. א. האם בעובד גוי בבית הישראל יש בישולי עכו"ם. ב. גם אם יש, האם הכלי נאסר. ולענין הנידון הראשון- השו"ע ס"ד הביא ב' דעות האם שפחות בבית הישראל יש בהם משום בישולי עכו"ם. וכוונת השו"ע בעבד שגופו קנוי לישראל וכפי הטעם הראשון שכתבנו לעיל שאלה 1, שבזה נחלקו הראשונים האם מקילים בזה או לא. והרמ"א כתב שבדיעבד יש לסמוך על דברי המתירים, וסיים שמ"מ שנוהגים לכתחילה להקל משום שא"א שלא יחתה הישראל מתחת לתבשיל של הגוי.

ובבאור דברי הרמ"א ישנם כמה אופנים. הש"ך סק"ז ביאר בתחילה שכוונת הרמ"א להתיר בדיעבד היינו רק בעבד שקנוי לישראל ואין דין זה מצוי בידינו כיום וא"כ יש להעיר קצת על הרמ"א שכתב דין שאין מצוי בידינו. אלא שכתב הש"ך, שאפשר שהרמ"א מיקל גם בעבד ששכור מצד שסמך על דעת הר"ר אברהם שבבית ישראל לעולם אין בישולי גויים כי אין בזה משום חתנות וחששות, ואף שלא נפסק כדבריו, הכא בצירוף שהוא עבד בבית הישראל יש להקל. ואח"כ כתב הש"ך שאפשר שכוונת הרמ"א להקל בעבד שהוא שכור לו שזה מצוי בידינו, והטעם להתיר כפי שכתב הרמב"ן בתשובה [והוא הטעם השני שהובא לעיל] שמי שעושה בע"כ אין בזה קירוב הדעת.

וסיום דברי הרמ"א שהתיר אף לכתחילה דא"א שלא יחתה ישראל מתחת התבשיל. כתב הערוה"ש שכוונת הרמ"א להתיר רק בצירוף הטעמים דלעיל, דהיינו שעושה זה עבד של ישראל ובבית ישראל, דבלא זה אין להתיר. ואף שהרמ"א לקמן ס"ז התיר ע"י חיתוי ישראל בכל אופן, כאן אין להקל בזה תמיד היות ואין ידוע שחיתה ישראל אלא רק אומדן דעת, ולכן יש להקל רק באופנים הנ"ל. ולענין הנידון השני, עיין שו"ע בסט"ז שהביא מחלוקת הראשונים האם הכלי נאסר, ובש"ך נראה שהחמיר בדבר שהכלי נאסר, אמנם מ"מ אף בכלי חרס שלא מועילה הגעלה, כתב השו"ע שלענין בשולי עכו"ם יש לסמוך על דעת בעל העיטור שמועילה הגעלה לכלי חרס ג"פ בדבר שאין לו עיקר מהתורה.